

УДК 159.923:316.6

DOI: [https://doi.org/10.18524/2707-0409.2019.2\(50\).185835](https://doi.org/10.18524/2707-0409.2019.2(50).185835)

Мойсеєнко В. В.

аспірантка кафедри загальної та соціальної психології

Херсонського державного університету

e-mail: angel.19.09@meta.ua

ORCID: 0000-0001-5565-7059

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ СКЛАДОВІ АСЕРТИВНОСТІ ЯК МЕХАНІЗМУ ВИБОРУ СТРАТЕГІЇ СТАТУСНОЇ ПОВЕДІНКИ

У роботі зазначено, що стратегія поведінки включає в себе динамічні стереотипи, розумові стратегії і способи емоційного регування на ситуації міжособистісної взаємодії, що ведуть до досягнення певної мети. Наголошено, що перебування в статусі студента закладу вищої освіти передбачає вироблення нових компетенцій, нових поведінкових стратегій, розвиток професійно важливих якостей. Стверджується, що асертивність дає можливість людині ставити перед собою завдання, цілі, реалізувати свої здібності, бажання та прагнення. Констатовано, що, обираючи між пріоритетами і напрямами реалізації поставленої мети, студентська молодь виробляє певну стратегію поведінки. Запропоновано структурно-функціональну модель асертивності як механізму вибору стратегії статусної поведінки, представлені й описані компоненти асертивності та стратегії статусної поведінки. Обґрунтовано доцільність застосування визначеного набору методик із метою дослідження впливу асертивності на вибір стратегії статусної поведінки студентською молоддю.

Ключові слова: асертивність, статусність, статусна поведінка, структурно-функціональна модель, студентська молодь.

Постановка проблеми. Аналіз наукових праць і досліджень вивчення статусної поведінки свідчить про те, що на даний момент серед представників різних напрямків і наукових шкіл спостерігається стійкий інтерес до вивчення поведінкових проявів статусності — на це вказує зростання кількості досліджень, які зачіпають цю проблематику. Інтерес до означеної

проблеми пояснюється тим, що статусні відмінності відіграють величезну роль в соціальній поведінці в цілому і мають значний вплив на групові процеси.

Важливо відзначити, що роль і значення універсальних проявів статусності оцінюється дослідниками по-різному. Наприклад, Л. Мілея стверджувала, що будь-які форми статусної поведінки спрямовані на досягнення певного місця в соціальній ієрархії, тоді як Роберт Хоган відзначив, що прояв статусності є окремим типом соціальної поведінки.

До теперішнього часу дослідникам стратегічних поведінкових особливостей так і не вдалося виробити єдиного визначення поняття «стратегія поведінки». Можливо, це пов'язано з тим, що автори, які займаються розробкою проблеми, дотримуються різних теоретичних моделей, відносячи до стратегій найрізноманітніші поведінкові особливості і описуючи їх окремі ознаки, причому значно менше робіт направлено на вивчення саме соціально-психологічного змісту поняття.

Варто зазначити, що стратегія поведінки включає в себе динамічні стереотипи, розумові стратегії і способи емоційного реагування на ситуації міжособистісної взаємодії, що ведуть до досягнення певної мети. Однією з важливих характеристик міжособистісної взаємодії є становище особистості в групі або статус. Я. Коломинський [2] визначає статус як інтегральне поняття, що включає як об'єктивні параметри, зокрема становище особистості у внутрішньогруповій структурі, так і суб'єктивне відображення свого становища. Таким чином, в сучасній соціальній психології статус розглядається як стан суб'єкта в системі міжособистісних відносин, що визначає його права, обов'язки, певні привілеї в групі.

Проблема статусу особистості в групах однолітків більшою мірою вивчалася дослідниками дитячого розвитку, підліткової і юнацької вікових груп, в той час як такий важливий етап як «студентський вік» вивчений в цьому плані недостатньо. Студентський період характеризується зміною провідної діяльності, зміною соціального статусу, входженням молодих людей в нову соціальну роль. Перебування в статусі студента закладу вищої освіти передбачає вироблення нових компетенцій,

нових поведінкових стратегій, розвиток професійно важливих якостей. Слід зазначити, що однією з важливих якостей, на наш погляд, є асертивність. З метою успішної самореалізації, професійного становлення та розвитку сучасні студенти мають бути здатними до застосування асертивної поведінки, вміти виявляти впевненість в можливості досягнення високого соціального статусу.

Асертивність передбачає формування в особистості визначеної якості поведінки, завдяки якій вона може володіти спонтанними реакціями, розумним проявом емоцій, вмінням прямо говорити про свої бажання і вимоги, здатна висловлювати власну точку зору, не боїться заперечувати, використовуючи аргументацію, наполягати на своєму в ситуаціях, коли будь-яка аргументація виявляється зайвою, аби при цьому не порушувалися права інших людей.

Актуальність розроблення моделі та дослідження впливу асертивності на вибір стратегії статусної поведінки зумовлена відсутністю психометричних досліджень, які б розкривали сутність і пояснювали причини впливу асертивності на вибір домінуючої стратегії поведінки.

Метою статті є опис теоретичної структурно-функціональної моделі асертивності як механізму вибору стратегії статусної поведінки, аналіз структурних компонентів моделі та обґрунтування комплексу діагностичних методик дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спираючись на наші попередні публікації, присвячені дослідженню понять «асертивність» [6] та «статусна поведінка» [7], можна запропонувати таке узагальнене визначення цих дефініцій. Під асертивністю розуміють інтегративну якість особистості, яка розкривається через особистісні риси: конструктивність, цілеспрямованість, впевненість в собі, відповідальність, рішучість, самостійність, незалежність, самоефективність, суб'єктність, наполегливість, ініціативність, вимогливість, здатність до емпатії, рефлексії. Слід також зазначити, що асертивність дає можливість людині ставити перед собою завдання, цілі, реалізувати свої здібності, бажання та прагнення. Значний внесок у розробку уявлень про статусну поведінку зробила Кочетова

[1], на її думку, статусна поведінка — це набір певних поведінкових особливостей індивіда, що характеризує спосіб його взаємодії з оточенням та визначальну лінію поведінки індивіда в різних соціальних ситуаціях. Аналіз розглянутої літератури вказує на те, що навіть найбільш загальні уявлення про статусну поведінку не є однозначними і по-різному трактуються різними фахівцями, які працюють в рамках цієї проблематики. У більшості випадків стратегія поведінки розуміється як спрямованість поведінки та стійкий комплекс дій, побудованих в певній послідовності, що ведуть до досягнення певної мети і включають в себе розумові стратегії і способи емоційного реагування на ситуації міжособистісної взаємодії.

Результати теоретичного дослідження дозволили нам визначити, що студентська молодь, здійснюючи вибір головних життєвих цілей, визначається з життєвими планами та стратегіями реалізації життєвого шляху, починає реалізацію життєвої позиції. Констатовано, що, обираючи між пріоритетами і напрямками реалізації поставленої мети, студентська молодь виробляє певну стратегію поведінки. На жаль, несамостійність в прийнятті рішень, розгубленість, беспорядність, претензійність, знижена критичність ставлення до себе порушують процес виробітку стратегії

Стратегія поведінки, як і сама поведінка, має закінчений характер у вигляді певного результату, який задається до початку руху у формі мети. Динаміка виникнення мети йде від потреби, отже виникає ще до початку поведінки. Ціль — це найчастіше образ результату, існуючий в уявленнях людини, він може бути в прихованому або активному стані. Для розуміння спрямованості поведінки, її стратегії важливо класифікувати цілі. Частіше у своєму житті особистість оперує цілями, які відбивають її соціальний стан у групі, що відповідає її статусу й ролі [3, с. 36].

Узагальнюючи наукові погляди, зазначимо, що саме прояв асертивності як риси особистості допомагає студентській молоді зайняти певну ціннісну позицію, і виходячи з цієї позиції, досягти своїх цілей; передбачає формування в особистості визначеної якості поведінки, завдяки якій вона може володіти

спонтанними реакціями, розумним проявом емоцій, вмінням прямо говорити про свої бажання і вимоги. Таким чином, зростаюча асертивність підвищує статус особистості та допомагає визначити стратегію для досягнення мети.

Для обґрунтування власної моделі розглянемо асертивність як особистісну інтегральну якість у роботах сучасних дослідників.

У науковому дослідженні В. Лучків виділено основні структурні складові асертивності: світоглядний компонент (активна життєва позиція, творче ставлення до життя, прагнення до саморозвитку, досконалості, зрілості, самореалізація, самоактуалізація, філософія ненасилля, позитивна спрямованість на світ); когнітивний компонент (здатність до рефлексії, адекватність самооцінки, взаєморозуміння, здатність до антиципації); емоційний компонент (співчуття, милосердя, стриманість, емоційність, емпатія, позитивність); конативні прояви (відстоювання своїх прав, конгруентність мовлення та поведінки, протистояння та атака, імпровізація, експресивність, спонтанність, поведінкова репрезентація самоповаги, встановлення контактів, уміння відмовляти, заявляти про власні потреби, бажання, почуття тощо) [4, с. 41–42].

Представлена модель І. Попової розкриває структуру асертивності у підлітковому віці в умовах сім'ї та часткової соціальної депривації та складається з таких блоків: когнітивний, емоційно-вольовий, поведінковий [8].

У дисертаційному дослідженні Л. Марчук визначено й обґрунтовано структурні компоненти формування асертивної поведінки у професійному становленні психолога: ціннісно-мотиваційний, когнітивний, рефлексивно-оцінний та регулятивний, зміст яких дає змогу розкрити природу досліджуваної якості [5, с. 79].

У своєму науковому дослідженні О. Хохлова виділила такі компоненти асертивності: когнітивний (формування асертивної установки, життєвої позиції людини), емоційний (вираження своїх емоцій та почуттів, врівноваженість), поведінковий (закріплення нових форм поведінки) та моральний компонент (світоглядно-моральні переконання) [9, с. 44–45].

З огляду на викладене вище слід відзначити, що більшість дослідників виділяють структуру асертивності через такі компоненти як: когнітивний, емоційний та поведінковий.

Узагальнивши та систематизувавши теоретичні положення розуміння поняття асертивної поведінки, дотримуючись думки щодо компонентів асертивності В. Лучків, І. Попової, Л. Марчук, О. Хохлової, ми розробили авторську структурно-функціональну модель з метою її емпіричної перевірки та визначили такі ключові компоненти: когнітивний, емоційно-регулятивний, конативний (рис. 1).

Для подальшого обґрунтування доцільності застосування визначеного набору методик вважаємо важливим розкрити сутність запропонованих структурних компонентів.

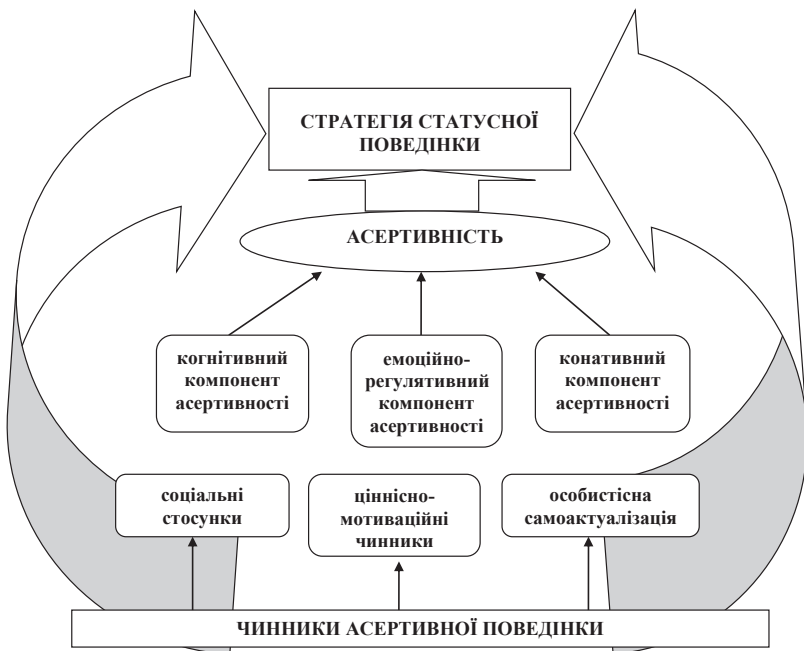

Рис. 1. Теоретична структурно-функціональна модель асертивності як механізму вибору стратегії статусної поведінки

Когнітивний компонент — визначає здатність до аналізу власних дій, саморозуміння, адекватного оцінювання ситуації, самоконтролю ситуації. Асертивна поведінка формує соціальну позицію особистості, забезпечує самопізнання і самоконструювання, орієнтацію на самовдосконалення та моральне самовизначення.

Отже когнітивний компонент визначає здатність до конструктивного підходу вирішення проблем, правильне уявлення про соціальні норми, здатність аналізувати свою поведінку та поведінку інших людей, адекватність самооцінки, здатність до рефлексії, готовність приймати рішення в ситуаціях невизначеності.

Емоційно-регулятивний компонент — виражається через адекватність прояву емоційних реакцій, саморегуляцію емоцій, сміливість в соціальних контактах, вміння управляти своїми реакціями, здатність контролювати себе, свої думки, вчинки, дії, усвідомлюючи, що від цього залежить успіх у поведінці та діяльності.

Конативний (поведінковий) компонент — відображає впевненість, здатність до прийняття рішень, спонтанність у поведінці, активність у спілкуванні. Визначає здатність вільно спілкуватися з людьми і виражати свої думки і почуття, відстоювати свої інтереси, відкрито заявляти про свої цілі і наміри, вміння доводити розпочату справу до кінця.

Визначено, що до психологічних чинників, які впливають на формування асертивної поведінки відносяться: соціальні стосунки (отримання інформації з соціального середовища стосовно бажаного соціального стану, сприймання самої особи в системі соціальних відносин), ціннісно-мотиваційні чинники (ціннісні орієнтації визначають змістовну сторону спрямованості особистості і складають основу її ставлення до навколишнього світу, до інших людей та себе, тому система ціннісних орієнтацій становить особливу сферу якісної характеристики асертивної особистості), особистісна самоактуалізація.

В якості компонентів *стратегії статусної поведінки* ми розглядаємо освіту, владу, дохід і престиж. Престиж оцінюється через професійну приналежність і характеризує повагу, яку

проявляє суспільство до представника тієї або іншої професійної області. Освіта виступає об'єктивним показником, який вимірюється в роках, витрачених на його отримання. Влада виступає чинником, який можна оцінити в кількості людей, на яких поширюється прямий вплив індивіда. Дохід оцінюється через кількість грошей, що надходять з усіх джерел.

З огляду на зазначене доцільним є підбір методик, що дозволили б провести емпіричне дослідження компонентів запропонованої структурно-функціональної моделі асертивності як механізму вибору стратегії статусної поведінки.

Для діагностики компонентів асертивності вважаємо доцільним використання такого психодіагностичного інструментарію:

1. Методика діагностики рівня розвитку рефлексивності А. Карпова дозволяє проаналізувати рівень розвитку когнітивного компонента через такі показники, як здатність до аналізу власних дій, саморозуміння, адекватне оцінювання ситуації, самоконтроль поведінки.

2. Методика діагностики «перешкод» у встановленні емоційних контактів В. Бойко дозволяє діагностувати емоційно-регулятивний компонент асертивності за такими показниками: адекватність прояву емоційних реакцій, саморегуляція емоцій, вміння управляти своїми емоціями (шкали 1, 2).

3. Тест впевненості в собі, розроблений В. Ромеком, дозволяє проаналізувати конативний (поведінковий) компонент через такі показники як впевненість в собі, здатність до прийняття рішень, спонтанність у поведінці, активність у спілкуванні та емоційно-регулятивний компонент, який передбачає діагностування сміливості в соціальних контактах.

Наступний етап роботи стосується *дослідження психологічних чинників*, які впливають на прояв асертивної поведінки студентської молоді і ми пропонуємо такий психодіагностичний інструментарій:

4. Для вивчення соціальних стосунків як чинника асертивної поведінки «Опитувальник параметрів суб'єктивного соціального благополуччя» Т. Данильченко.

5. Для вивчення системи ціннісних орієнтацій методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча.

6. З метою дослідження прагнення досліджуваних до самоактуалізації методика «Діагностика самоактуалізації особистості» САМОАЛ (А. Лазукіна, адаптація Н. Каліної).

Для діагностики стратегії статусної поведінки вважаємо доцільним використання такого психодіагностичного інструментарію:

1. Опитувальник «Події та факти, що впливають на статус та репутацію людини» Т. Кочетової, який дозволяє вивчити особливості прояву статусної поведінки.

2. Авторська анкета, питання якої спрямовані на виявлення ступеня прояву та переваг основної стратегії через такі показники як дохід, влада, освіта, престиж. За допомогою анкети планується аналіз таких понять як: статус, статусна поведінка, дохід, влада, освіта, престиж.

Таким чином, вказаний комплекс методик ми вважаємо найбільш вдалим для дослідження асертивності як соціально-психологічного механізму вибору стратегії статусної поведінки студентською молоддю.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Презентовано й обґрунтовано теоретичну структурно-функціональну модель асертивності як механізму вибору стратегії статусної поведінки. Визначено та розкрито сутність основних компонентів асертивності та стратегії поведінки. Обґрунтовано доцільність визначеного набору методик із метою виявлення прояву стратегії статусної поведінки та дослідження структурних компонентів асертивності.

Перспективою подальших досліджень у даному напрямку є проведення емпіричного дослідження асертивності як соціально-психологічного механізму вибору стратегії статусної поведінки студентською молоддю.

Список використаних джерел

1. Безрукавая Я. В. Особенности статусного поведения людей с разными уровнями макиавеллизма / Я. В. Безрукавая, Т. В. Кочетова // Психологическая наука и образование. — 2013. — № 2. — С. 81–95.
2. Коломинский Я. Л. Социальная психология взаимоотношений в малых группах. — М.: АСТ, 2010. — 448 с.

3. Лабезна Л. П. Соціально-психологічні детермінанти адаптивної копінг-поведінки студентської молоді в освітніх закладах різного типу: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 / Лабезна Лариса Петрівна. — Северодонецьк, 2017.
4. Лучків В. З. Психологічні особливості розвитку асертивності в юнацькому віці: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Лучків Віталія Зіновіївна. — Житомир, 2017. — С. 41–42.
5. Марчук Л. М. Соціально-психологічні особливості формування асертивної поведінки у професійному становленні майбутніх психологів: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 / Марчук Лариса Миколаївна. — Київ, 2016.
6. Мойсеєнко В. В. Аналіз наукових підходів дослідження поняття «асертивності». / В. В. Мойсеєнко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. — Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2017. — Вип. 5, т. 1. — С. 170–175.
7. Мойсеєнко В. В. Основні характеристики статусної поведінки / В. В. Мойсеєнко // Соціокультурні та психологічні виміри становлення особистості : матеріали Всеукраїнської (із міжнародною участю) науково-практичної конференції (5–6 жовтня 2017 року, м. Херсон). — Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017 — С. 94–97.
8. Попова І. В. Особенности асертивности в подростковом возрасте: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.13 / Попова Ирина Викторовна. — СПб., 2011. — 246 с.
9. Хохлова Е. В. Конструктивная агрессивность в формировании навыков асертивного поведения студентов вуза: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Хохлова Елена Васильевна. — Нижний Новгород, 2008. — С. 44–45.

REFERENCES

1. Bezrukavaia Ya.V., Kochetova T. V. Osobennosti statusnogo povedeniya liudei s raznyu urovniayu makyavellyzma [Электронный ресурс] / Ya.V. Bezrukavaia, T. V. Kochetova // Psikhologicheskaya nauka y obrazovanye psyedu. ru. — 2013. — № 2. — S. 81–95.
2. Kolomyynskiy Ya.L. Sotsyalnaia psykholohiya vzaymootnoshenyi v mal'kikh hruppakh. M.: AST. 2010. 448 s.
3. Labezna L. P. Sotsialno-psykholohichni determinanty adaptyvnoi kopinh-povedinky studentskoi molodi v osvitynikh zakladakh riznoho typu: dys. ... kand. psykhol. nauk: 19.00.05. / Labezna Larysa Petrivna. — Sievierodonetsk, 2017. S. 36
4. Luchkiv V. Z. Psykholohichni osoblyvosti rozvytku asertyvnosti v yunatskomu vitsi: dys. ...kand.. psykhol. nauk: 19.00.07. / Luchkiv Vitaliia Zinoviivna. — Zhytomyr, 2017. S. ???
5. Marchuk L. M. Sotsialno-psykholohichni osoblyvosti formuvannia asertyvnoi povedinky u profesiinomu stanovlenni maibutnikh psykholohiv: dys. ... kand. psykhol. nauk: 19.00.05. / Marchuk Larysa Mykolaivna. — Kyiv, 2016 — S. 79
6. Moiseienko V. V. Analiz naukovykh pidkhodiv doslidzhennia poniattia «asertyvnosti». / V. V. Moiseienko // Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho

- universytetu. Serii: Psikhologichni nauky. — Vyp. 5 T. 1 — Kherson: Vydavnychi dim «Helvetyka», 2017. — S. 170–175.
7. Moiseienko V. V. Osnovni kharakterystyky statusnoi povedinky. / V. V. Moiseienko // Sotsiokulturni ta psikhologichni vymiry stanovlennia osobystosti : materialy Vseukrainskoi (iz mizhnarodnoiu uchastiu) naukovo-praktychnoi konferentsii (5–6 zhovtnia 2017 roku, m. Kherson). — Kherson : Vydavnychi dim «Helvetyka», 2017 — S. 94–97
 8. Popova Y. V. Osobennosti assertyvnyosti v podrostkovom vozraste: dys. ... kand. psykhol. nauk: 19.00.13 / Popova Yryna Vyktorovna. — SPb., 2011. — 246 s.
 9. Khokhlova E. V. Konstruktyvnaia ahressyvnost v formirovanyu navыkov asertyvnogo povedeniya studentov vuza: dys. ... kand. psykhol. nauk: 19.00.07 / Khokhlova Elena Vasylevna. — Nyzh. Novh., 2008. — S. 144–145

Мойсеенко В. В.

аспирант кафедры общей и социальной психологии
Херсонского государственного университета

СТРУКТУРНО-ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ СОСТАВЛЯЮЩИЕ АССЕРТИВНОСТИ КАК МЕХАНИЗМА ВЫБОРА СТРАТЕГИИ СТАТУСНОГО ПОВЕДЕНИЯ

В работе указано, что стратегия поведения включает в себя динамические стереотипы, умственные стратегии и способы эмоционального реагирования на ситуации межличностного взаимодействия, ведущие к достижению определенной цели. Отмечено, что пребывание в статусе студента учреждения высшего образования предполагает выработку новых компетенций, новых поведенческих стратегий, развитие профессионально важных качеств. Утверждается, что ассертивность дает возможность человеку ставить перед собой задачи, цели, реализовать свои способности, желания и стремления. Констатировано, что, выбирая между приоритетами и направлениями реализации поставленной цели, студенческая молодежь вырабатывает определенную стратегию поведения. Предложена структурно-функциональная модель ассертивности как механизма выбора стратегии статусного поведения, представлены и описаны компоненты ассертивности и стратегии статусного поведения. Обоснована целесообразность применения определенного набора методик с целью исследования влияния ассертивности на выбор стратегии статусного поведения студенческой молодежью.

Ключевые слова: ассертивность, статусность, статусное поведение, структурно-функциональная модель, студенческая молодежь.

Moyseyenko V.

post-graduate student of the Department of General
and social psychology

Kherson state University

STRUCTURAL-FUNCTIONAL COMPONENTS' ASSERTIVENESS AS A MECHANISM OF STRATEGY CHOICE BEHAVIOR STATUS

The paper States that the strategy of behavior includes dynamic stereotypes, mental strategies and ways of emotional response to the situation of interpersonal interaction, leading to the achievement of a certain goal. The purpose of the article is to describe the theoretical structural-functional model of assertiveness as a mechanism for choosing a strategy of status behavior, to analyze the structural components of the model and to substantiate the complex of diagnostic research methods. It is noted that staying in the status of a student of a higher education institution involves the development of new competencies, new behavioral strategies, the development of professionally important qualities. It is argued that assertiveness allows a person to set goals, goals, realize their abilities, desires and aspirations. It is stated that choosing between priorities and directions of realization of the goal, the student youth develops a certain strategy of behavior. A structural and functional model of assertiveness as a mechanism for choosing the strategy of status behavior is proposed, the components of assertiveness and the strategy of status behavior are presented and described. The expediency of using a certain set of techniques to study the influence of assertiveness on the choice of strategy of status behavior of students is substantiated.

Theoretical structural and functional model of assertiveness as a mechanism for choosing a strategy of status behavior is presented and substantiated. The essence of the main components of assertiveness and behavior strategy are identified and revealed. The expediency of a certain set of methods to detect the manifestation of the status behavior strategy and to study the structural components of assertiveness is substantiated.

Key words: assertiveness, status, status behavior, structural and functional model, student youth.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2019